

**Euro-Latin American Parliamentary Assembly
Assemblée Parlementaire Euro-Latino Américaine
Asamblea Parlamentaria Euro-Latinoamericana
Assembleia Parlamentar Euro-Latino-Americana**

**EUROPEJSKO-LATYNOAMERYKAŃSKIE ZGROMADZENIE
PARLAMENTARNE**

Komisja Spraw Politycznych, Bezpieczeństwa i Praw Człowieka

3.11.2011

WERSJA TYMCZASOWA

DOKUMENT ROBOCZY

Uczestnictwo obywatelskie i demokracja w Ameryce Łacińskiej i w Unii Europejskiej

Współsprawozdawczyni PE: **María Irigoyen Pérez (S&D)**

Uczestnictwo obywatelskie i demokracja w Ameryce Łacińskiej i w Unii Europejskiej

I – Wstęp

Na początku XXI w. można zauważyć, że rządy, instytucje przedstawicielskie, partie polityczne i ruch stowarzyszeniowy tracą część swojego prestiżu. W Europie międzynarodowy kryzys gospodarczo-finansowy spowodował bezrobocie i zwiększył nierówności społeczne, zwłaszcza w krajach południowych będących ofiarami kryzysu, wysokiego zadłużenia i ograniczonego wzrostu. Kryzys dotknął także niektóre państwa Ameryki Łacińskiej.

Po raz pierwszy poważne problemy polityczne, gospodarcze i społeczne są odczuwalne jednocześnie po obu stronach Atlantyku. W Europie integracja jest spowolniona (nacjonalizmy, czyli metoda międzyrządowa, wypierają solidarność – metodę wspólnotową), zagrożone jest euro, wzrasta bezrobocie i zwiększa się niepewność społeczna. W Ameryce Łacińskiej, w której od 30 lat trwa okres konsolidacji demokracji, utrzymują się nierówności społeczne. W obu regionach problemy powodują oburzenie wielu obywateli, którzy okazują brak zaufania do reprezentujących ich instytucji politycznych.

Międzynarodowy kryzys finansowy i gospodarczy, wzrost nierówności społecznych, korupcja, niepewność, przemoc, brak reakcji na żądania obywateli zdecydowanie przyczyniają się do niechęci do polityki i kompromitacji polityków. Obywatele w Europie i w Ameryce Łacińskiej domagają się poprawy systemu demokratycznego. Są niezadowoleni z obecnego sposobu funkcjonowania demokracji. Trzeba ulepszyć demokrację, aby zagwarantować obywatelom konieczne zasoby, by mogli oni korzystać z praw obywatelskich i mieć zapewniony dobrobyt. W ostatnich latach, od czasu kryzysu związanego z bankiem Lehman Brothers, obywatele żądają większego udziału w zarządzaniu sferą publiczną, a niezadowoleni wyrażają obawy związane z polityką poprzez organizacje alternatywne, demonstracje i manifestacje uliczne.

Jak można stymulować udział obywateli w działalności politycznej i przywrócić zainteresowanie polityką i zaufanie do polityków w celu ulepszenia systemu demokratycznego?

Spróbujmy odpowiedzieć na to pytanie, analizując pewne koncepcje.

1. Demokracja i poczucie obywatelskie

Demokrację można zdefiniować jako system, w którym obywatele w wolnych, pluralistycznych i przejrzystych wyborach decydują, kto będzie nimi rządził przez określony czas. Władza jest podzielona między władzę wykonawczą, ustawodawczą i sądowniczą, a oprócz nich istnieją organy mające własne kompetencje i systemy kontroli, gwarantujące podstawowe prawa obywateli: prawa obywatelskie, prawa polityczne i prawa społeczne.

Demokracja wiąże się z nadrzędnością państwa prawa. Nie może jednak ograniczać się do udziału w wyborach, musi być demokracją uczestniczącą, musi dysponować kanałami udziału politycznego, aby jej jakość była coraz lepsza. W sprawozdaniu Programu Narodów

Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDP) z 2004 r.¹ demokrację zdefiniowano jako taką formę organizacji władzy, która zapewnia istnienie i sprawne funkcjonowanie państwa i której głównym elementem jest system wyborczy, ale która nie ogranicza się do samych tylko wyborów i wiąże się z korzystaniem z całości praw obywatelskich.

Pojęcie praw obywatelskich oznacza zasadę podstawowej równości, kojarzonej z przynależnością do pewnej społeczności, co w nowoczesnym rozumieniu odpowiada prawom i obowiązkom, jakie mają wszystkie osoby ze względu na swoją przynależność do państwa narodowego². Jednym z celów państwa powinno być rozszerzenie korzystania z praw obywatelskich.

Europa

Jednym z podstawowych elementów demokracji w Unii Europejskiej są bezpośrednie wybory posłów do PE od 1979 r. Poza tym w traktacie z Maastricht (1992 r.) stworzono pojęcie obywatelstwa UE. Te przepisy wzmocniły wprowadzenie pierwszego międzynarodowego obywatelstwa, obywatelstwa europejskiego, i stanowiły odpowiedź na pragnienia obywateli UE, którzy powoli oddalali się od idei integracji europejskiej, na co wskazywały wyniki francuskiego i holenderskiego referendum w 2005 r. w sprawie traktatu konstytucyjnego i niewielka frekwencja podczas ostatnich wyborów do Parlamentu Europejskiego.

Inicjatywy Komisji Europejskiej propagujące uczestnictwo obywateli szły w tym kierunku zarówno w dokumencie „Plan D: Rozszerzenie i pogłębienie debaty o demokracji uczestniczącej na szczeblu europejskim” (2006), jak i w „Inicjatywie na rzecz obywateli Europy” (2010), która umożliwia obywatelom UE zgłaszanie propozycji inicjatyw ustawodawczych dotyczących konkretnego zagadnienia będącego przedmiotem ich zainteresowania.

Ameryka Łacińska

Trochę ponad 30 lat temu tylko w trzech państwach Ameryki Łacińskiej funkcjonował system demokratyczny z wolnymi, pluralistycznymi i przejrzystymi wyborami: w Kolumbii, Kostaryce i Wenezueli. W latach 1978–1988 istniał bardzo ważny ruch przywracania cywilnych systemów politycznych w Ameryce Łacińskiej. Nigdy dotąd na tym obszarze demokracja nie obejmowała tylu krajów i przez tak długi okres. W latach 1988–1998 znacząco poszerzono zakres praw. I wreszcie w ostatniej dekadzie nasiliły się działania gospodarcze i społeczne mające na celu obniżenie progę endemicznego ubóstwa dzięki stosowaniu środków mających zmniejszyć nierówności społeczne. Do tych wyzwań dołączyły inne, nowe, jak brak poczucia bezpieczeństwa, przemoc, handel narkotykami i przestępczość zorganizowana, oraz pojawiły się inne siły, które próbują podważyć uprawnienia i funkcje państwa, ograniczając w ten sposób jakość demokracji. Obecnie w Ameryce Łacińskiej dyskusja nie toczy się jak w przeszłości między demokracją a rządami autorytarnymi, między demokracją oficjalną a demokracją realną; chodzi o lepszą jakość demokracji, o lepsze prawa obywatelskie i ich większy zakres, o pogodzenie demokracji i rozwoju.

¹UNDP, Demokracja w Ameryce Łacińskiej: „Ku demokracji obywatelskiej”, Nowy York, 2004, s. 60.

²UNDP, op.cit.

Brak równowagi między uprawnieniami państwa a wykluczeniem społecznym wpływa na uprawomocnienie i skuteczność demokracji. W tym kontekście obywatele zaczynają wątpić, czy demokracja jest najlepszym systemem organizacji politycznej i czy jej funkcjonowanie może zapewnić stopniowy rozwój praw obywatelskich.

Z ankiety przeprowadzonej w styczniu 2011 r. w różnych krajach Ameryki Łacińskiej wynika, że dla większości obywateli demokracja jest preferowaną formą rządów, ponieważ wszystkie wyniki plasują się na poziomie ponad 85% we wszystkich badanych krajach¹. Niemniej jednak należy rozdzielić preferowanie demokracji jako systemu politycznego i zadowolenie z funkcjonowania instytucji. Najbardziej zadowoleni z funkcjonowania demokracji są obywatele Kostaryki, Urugwaju, Republiki Dominikańskiej, Panamy, Brazylii i Ekwadoru. Natomiast najmniej zadowoleni są obywatele Paragwaju, Peru, Salwadoru i Hondurasu. Wyraźnie widać brak poparcia dla instytucji politycznych i niepokojące jest to, że brak zaufania dotyczy szczególnie partii politycznych, władzy ustawodawczej i sądowniczej.

Demokracja, wzrost połączony ze sprawiedliwością i spójnością społeczną wymagają jako warunku wstępnego umocnienia państwa, jego instytucji demokratycznych i partii politycznych. Obowiązkiem państwa jest stworzenie warunków koniecznych do tego, by zatwierdzane środki były wiarygodne i skuteczne i przyczyniały się do dobrobytu obywateli.

2. Uczestnictwo obywatelskie a partie polityczne

Udział obywateli w życiu politycznym kraju jest warunkiem *sine qua non* przetrwania systemu demokratycznego. Uczestnictwo obywatelskie nie tylko uprawomocnia, poprzez głosowanie, uprawnienia wybranych, lecz także podnosi jakość polityki publicznej, sprzyja kształtowaniu się konsensusu społecznego oraz zwiększa prawomocność decyzji związanych z polityką publiczną. Tworzy także nowe źródła komunikacji między reprezentującymi i reprezentowanymi w kwestii rozpoznawania potrzeb społecznych i konsekwencji podjętych decyzji. Tworzy poczucie przynależności do społeczności politycznej, w takim stopniu, w jakimi bierze się udział w procesach definiowania inicjatyw mających wpływ na życie poszczególnych ludzi. Wspiera przejrzystość i rozliczalność władzy politycznej. Sprzyja lepszemu poznaniu złożonych mechanizmów podejmowania decyzji w dziedzinie polityki publicznej i zwiększa świadomość polityczną ludności. Tworzy także kapitał społeczny i relacyjny, przez co wzmacnia procesy spójności społecznej.

Uczestnictwo obywatelskie jest jednocześnie środkiem – podnosi jakość polityki publicznej – i celem – jest źródłem i rezultatem większej spójności społecznej – a w konsekwencji przyczynia się do lepszej jakości demokracji. Ostatecznym celem uczestnictwa obywatelskiego jest dobrobyt obywateli. Zgodnie ze sprawozdaniem UNDP „(...) prawo obywatelskie jest procesem i indywidualnym nabywaniem przedmiotowych praw. Prawdą oczywistą jest to, że uczestnictwo obywatelskie we współczesnych demokracjach wymaga obecności partii politycznych i że demokracja wymaga okresowych wyborów, w których partie polityczne są niezbędne”.

Partie polityczne są dobrowolnymi stowarzyszeniami osób, które opierając się na wspólnych wartościach bądź ideałach oraz względnie podobnej ocenie aktualnych wydarzeń i perspektyw na przyszłość, ukierunkowują żądania obywateli i pobudzają określoną politykę

¹Biuletyn UNDP/ Instytut Iberoamerykański, styczeń 2011.

publiczną. Przez ponad sto lat partie polityczne odgrywały dominującą rolę w społeczeństwach demokratycznych. Obecnie wraz z tryumfem globalizacji i sieci społecznych w społeczeństwach zaczęło działać wiele innych podmiotów rywalizujących z partiami politycznymi.

W **Unii Europejskiej** i innych regionach świata widać zmniejszanie się uczestnictwa obywateli w życiu politycznym. Ta tendencja, która dotyczy zwłaszcza partii politycznych, szkodzi systemowi nowoczesnej demokracji. Zdaniem Paula Whiteleya¹ są dwie przyczyny tłumaczące to zjawisko: partie polityczne są za bardzo powiązane z państwem i trudno jest odróżnić funkcje przedstawicielskie i wykonawcze. Partie podporządkowały się ramom regulacyjnym, które przyznają im status niemal oficjalny, jako części państwa. Ponieważ funkcjonowanie wewnętrzne, a nawet działania zewnętrzne partii zaczynają być regulowane przez prawo, partie zamieniają się w agencje administracji publicznej. Faktycznie ich niezależność i zdolność do reprezentowania obywateli stają się znacznie bardziej ograniczone. „Pod koniec XX w. partie w całej Europie można określić mianem organizacji rządzących czy nawet organizacji użyteczności publicznej, podczas gdy ich rola przedstawicielska schodzi na margines i staje się mało skuteczna albo przejmują ją inne gremia, ruchy czy media”².

Drugim powodem spadku znaczenia partii politycznych jest wzrost znaczenia nowych form uczestnictwa w życiu politycznym wynikających z ogromnych zmian społecznych i technologicznych. Na przykład w Europie sprawa ochrony konsumentów wywołuje istotne skutki mobilizacyjne, gdy wielu obywateli postanawia bojkotować niektóre towary ze względów politycznych lub etycznych.

Jeśli obywatele wątpią w polityczną skuteczność tradycyjnych partii ze względu na różnice w ich programie i w ich działaniach, może to zmniejszyć frekwencję wyborczą, zwiększyć poparcie dla partii antysystemowych, partii mniejszościowych, których programy nie tylko bardzo się wyróżniają, lecz także mogą powodować konflikty, jak również dla ruchów populistycznych, a wszystko to może ogólnie powodować problemy w rządzeniu. Ta sytuacja dotyczy europejskich partii politycznych na szczeblu krajowym, a nie – paradoksalnie – na szczeblu europejskim (w PE), na którym w chwili obecnej nie mają swojego odzwierciedlenia wyżej wspomniane problemy.

2.2. Ameryka Łacińska

Charakter i ewolucja systemów partyjnych w **Ameryce Łacińskiej** są bardzo zróżnicowane, w zależności od różnic w historii politycznej poszczególnych krajów tego regionu. W niektórych z nich systemy partyjne są umiarkowanie zinstytucjonalizowane, podczas gdy w innych organizacja partii jest nadal słaba. Niemniej jednak partie polityczne w tym regionie znajdują się w paradoksalnej sytuacji: były podstawowymi czynnikami trzeciej fali demokracji, a obecnie spotykają się z poważną krytyką społeczną i są poważnie osłabione. Z badań (Latinobarómetro, 1995–2009) wynika, że obywatele obdarzają najmniejszym zaufaniem administrację publiczną i dwie najważniejsze instytucje demokracji przedstawicielskiej: partie polityczne i parlamenty.

¹*The decline of party activism and membership across the democratic world* („Zmniejszanie się aktywności partyjnej i uczestnictwa w partiach politycznych w demokratycznym świecie”) – <http://ppq.sagepub.com/content/17/1/21>.

²„Journal of European Public Policy”, Routledge, styczeń 2010.

Pomimo niskiego poziomu zaufania do partii politycznych, które mogą zacząć być postrzegane jedynie jako „maszyny wyborcze”, partie nadal są uważane za instytucje mogące w znacznym stopniu wpływać na decyzje rządowe. Dla mieszkańców Ameryki Łacińskiej instytucją cieszącą się największym zaufaniem są siły zbrojne i w związku z tym obywatele przestali powtarzać, że nie powinny się one mieszać w decyzje rządu.

Czym należy tłumaczyć brak zaufania do partii politycznych?

Możliwym wytłumaczeniem może być między innymi niezdolność partii politycznych, które znalazły się w rządzie, do zmniejszenia nierówności społecznych, zapewnienia bezpieczeństwa publicznego i spełnienia obietnic przedwyborczych. Chodzi także o brak konkretnych propozycji dotyczących polityki publicznej oraz o korupcję i klientelizm – niestety popularny stał się pogląd, zgodnie z którym partie polityczne są związane z korupcją, handlem wpływami i wykorzystywaniem państwa jako źródła prywatnych zysków.

Te i inne powody, bardziej lub mniej widoczne w niektórych krajach, mogą tłumaczyć powściągliwość obywateli i pogląd na temat tego, że indywidualne działania polityczne czasami nie mają wpływu na skuteczność polityki. Zaangażowanie lub osobiste oddalenie się od polityki to dwa podstawowe aspekty oceny polityki i polityków przez obywateli.

3. Społeczeństwo obywatelskie i inne formy uczestnictwa

Pojęcie społeczeństwa obywatelskiego odwołuje się do decyzji jednostek o zbiorowym udziale w podejmowaniu decyzji dla wspólnego dobra w sferze publicznej; decyzji dotyczących wszystkich obywateli mających wspólne cele i solidarnych poza strukturami rządowymi.

Ogólnie **społeczeństwo obywatelskie** można zdefiniować jako przestrzeń, w której korzysta się z przedstawicielstwa jednostek zorganizowanych w grupy/ruchy, dobrowolne i nienastawione na zysk, które są stosunkowo niezależne od władz i od rynku, działają na rzecz poprawy poziomu życia obywateli i budowy wspólnych wartości, tworzenia stowarzyszeń i partnerstw, które mogą wpływać na losy społeczeństwa poprzez nietradycyjne formy przedstawicielstwa politycznego.

W białej księdze dotyczącej sprawowania rządów z 2001 r. Komisja Europejska stwierdziła: „Społeczeństwo obywatelskie odgrywa bardzo ważną rolę, wyrażając obawy obywateli i świadcząc usługi zgodnie z potrzebami społecznymi”.

Do społeczeństwa obywatelskiego zaliczają się więc także organizacje społeczno-zawodowe, grupy obrońców praw człowieka, związki zawodowe, organizacje pozarządowe itp.

Zorganizowane społeczeństwo obywatelskie interweniuje czasem w sprawach, które partie polityczne z jednej strony, a rządy z drugiej uważają za swoją wyłączną domenę, co może niekiedy powodować pewne zgrzyty. Niemniej jednak partie polityczne i organizacje społeczeństwa obywatelskiego mają wiele elementów uzupełniających się. Zorganizowane społeczeństwo obywatelskie często wyraża nowe idee, promuje przejrzystość rządów, a także ocenę wyników rządzenia. Inicjatywy te mogą być pozytywne dla systemu demokratycznego.

Obecna dyskusja o społeczeństwie obywatelskim jest związana z jego funkcją lepszej reprezentacji obywateli i wspierania kształtowania zbiorowych wartości oraz sposobów

wpływania przez obywateli na losy społeczeństw poprzez uczestnictwo w sferze publicznej, poza tradycyjnymi formami przedstawicielstwa politycznego lub na zasadzie ich uzupełniania.

Od lat 90. XX w., a zwłaszcza od czasów traktatu z Maastricht, mówi się o deficycie demokratycznym w UE. Zaniepokojone tym problemem instytucje europejskie dostrzegły w społeczeństwie obywatelskim jeden ze sposobów na wyjście z kryzysu legitymizacji, jaki dośkwiera UE. Uczestnictwo zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego przekształciło się w podstawową zasadę europejskiego sprawowania rządów poprzez instytucjonalizację samych procedur i materialne wsparcie ponadnarodowej organizacji społeczeństwa obywatelskiego. Uznanie zorganizowanego europejskiego społeczeństwa obywatelskiego przez takie instytucje jak Komisja Europejska i Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny (EKES) przyniosło mu legitymizację, status i dotacje.

Społeczeństwo obywatelskie w **Unii Europejskiej** jest reprezentowane przez EKES, zgromadzenie doradcze powstałe na mocy traktatów rzymskich z 1957 r. Dla instytucji europejskich przyznanie głosu społeczeństwu obywatelskiemu oznacza konsultowanie się z nim. W tym kontekście zostały wprowadzone „standardy” demokratyczne: pluralizm, przejrzystość, zasady przedstawicielskie oraz odpowiedzialność zaangażowanych stowarzyszeń. Pomimo tego, że w teorii wszystkie interesy obywateli mogą być reprezentowane w „zorganizowanym społeczeństwie obywatelskim”, w praktyce stowarzyszenia reprezentujące interesy publiczne są zazwyczaj uprzywilejowane. Dlatego też dzisiaj często używa się określenia „stakeholders” (zainteresowane strony) zamiast społeczeństwa obywatelskiego. Zainteresowane strony przekształciły się w uprzywilejowanych partnerów Komisji Europejskiej w europejskim sprawowaniu rządów. W każdym razie uczestnictwo społeczeństwa obywatelskiego na szczeblu lokalnym, regionalnym czy europejskim jest szkołą demokracji, zachęcająca obywateli do udziału w życiu politycznym, i przyczynia się do kształtowania europejskiej tożsamości.

W ostatnich latach nastąpił znaczący rozwój organizacji społeczeństwa obywatelskiego i organizacji pozarządowych w **Ameryce Łacińskiej**. Ten fakt jest bardzo istotny, ponieważ silne społeczeństwo obywatelskie, mogące tworzyć alternatywną politykę i śledzić działania rządu i państwa może pomóc w skonsolidowaniu i pogłębieniu demokracji i przyczynić się do powstania społeczeństwa w większym stopniu opartego na zasadach sprawiedliwości i równości.

Obecnie można zaobserwować tendencję, która przeciwstawia partie polityczne organizacjom społeczeństwa obywatelskiego. Niemniej jednak partie i organizacje społeczeństwa obywatelskiego mają wiele uzupełniających się elementów. Zorganizowane społeczeństwo obywatelskie często przedstawia nowe idee i odgrywa wybitną rolę w promowaniu przejrzystych rządów i ocenie wyników rządzenia. Większe uczestnictwo obywatelskie, za pośrednictwem zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego, nie powinno być postrzegane jako konkurencja dla partii politycznych. Role zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego i partii politycznych nadal są różne – uczestnictwo obywatelskie dla społeczeństwa obywatelskiego i rola przedstawicielska dla partii politycznych. Formy uczestnictwa obywatelskiego, za pośrednictwem zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego, mogą umacniać więzy między reprezentującymi i reprezentowanymi. W ten sposób większe uczestnictwo może prowadzić do lepszej reprezentacji. Uczestnictwo i rola przedstawicielska nie wykluczają się wzajemnie, lecz się uzupełniają.

Od lat 90. społeczeństwo obywatelskie zaczęło się organizować i uwzględniać swoje różne interesy. W ten sposób powstały pierwsze rady społeczno-gospodarcze, których ogólna definicja brzmi następująco: „Rady społeczno-gospodarcze to gremia doradcze złożone z przedstawicieli zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego, głównie organizacji pracodawców i związków zawodowych, których celem jest ukierunkowywanie polityki publicznej na kwestie socjalne i zawodowe lub gospodarcze.

Rady społeczno-gospodarcze mają następujące wspólne cechy: są to zinstytucjonalizowane gremia doradcze o charakterze politycznym, czyli nie są to gremia o charakterze technicznym wyrażające bezstronne opinie; mają funkcję doradczą ukierunkowaną na kwestie socjalne i zawodowe lub gospodarcze; reprezentują zorganizowane społeczeństwo obywatelskie poprzez swój skład, są stałym forum dialogu społecznego. (1)

W ramach różnorodnych procesów integracji regionalnej w Ameryce Łacińskiej (SICA, Wspólnota Andyjska, MERCOSUR) powstały różne organizacje regionalne grupujące przedstawicieli zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego z różnych krajów. W Ameryce Środkowej od 1995 r. istnieje Komitet Konsultacyjny SICA, którego celem jest promowanie uczestnictwa społeczeństwa obywatelskiego w ramach integracji regionalnej. W MERCOSURZE Konsultacyjne Forum Ekonomiczno-Społeczne utworzone w 1994 r. promuje uczestnictwo społeczeństwa obywatelskiego i jego włączanie w proces budowania MERCOSURU, z podkreśleniem wymiaru społecznego tego procesu. W ramach Wspólnoty Andyjskiej w 2006 r. powstała Rada Społeczno-Gospodarcza Wspólnoty Andyjskiej, która powinna połączyć dwa istniejące do tej pory gremia – Andyjską Radę Konsultacyjną Pracowników i Andyjską Radę Konsultacyjną Przedsiębiorców – utworzone w 1998 r.

4. Pozostałe formy uczestnictwa

Wydaje się, że w Europie obywatele poszukują bardziej bezpośrednich i niekonwencjonalnych procedur uczestnictwa demokratycznego, jak internet (który może otwierać obszary dyskusji o programach politycznych, sprzyjać „demokracji elektronicznej”), organizacje konsumentów i NGO, publiczne protesty itp.

Obecnie główne podmioty polityczne działają także on-line i to zarówno tradycyjne podmioty reprezentacji politycznej, jak partie polityczne, rządy i organizacje międzynarodowe, jak i przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego i „sieci”. Nie ma wątpliwości, że internet może być skutecznym narzędziem rozpowszechniania nowych informacji w programie politycznym. „Arabska wiosna” znakomicie pokazała, jaka może być rola internetu. Ponadto internet może odgrywać ważną rolę w sprawach dotyczących przejrzystości poprzez ułatwianie dostępu społeczeństwa do dokumentów oficjalnych i jako narzędzie informowania obywateli. W Ameryce Łacińskiej obywatele także zaczynają być coraz lepiej poinformowani dzięki rozwojowi techniki i coraz bardziej krytyczni. Pojawiają się nowe formy uczestnictwa społeczności, które w przeszłości znajdowały się na marginesie, jak ludność rdzenna i potomkowie przybyszów z Afryki, chociaż ich przedstawicielstwo polityczne jest nadal niewystarczające. Ruch pozbawionych ziemi w Brazylii, producenci liści koki w Boliwii, zapatyści w Meksyku wprowadzili do debaty publicznej ważne problemy społeczne.

W jaki sposób ulepszyć uczestnictwo obywatelskie?

W społeczeństwach zachodnich, a zwłaszcza w Europie, obywatele wykazują coraz większy

brak zainteresowania przynależnością do partii politycznych, spada też frekwencja wyborcza. Niemniej jednak obywatele w Europie popierają demokrację jako najlepszy system polityczny, mimo że są bardziej krytyczni i raczej niechętni, aby angażować się politycznie poza tradycyjnymi formami.

Niepewność, przemoc, ubóstwo i nierówności powodują brak zaufania obywateli wobec władzy sądowniczej, wykonawczej i ustawodawczej, będących podstawą systemu demokratycznego. Społeczeństwo, które nie bardzo wierzy swoim przedstawicielom to społeczeństwo, które może oddalić się od demokracji.

Jak wynika ze sprawozdania UNDP/OPA z 2010 r. demokracje w Ameryce Łacińskiej potrzebują tego, by uwzględnić nowe formy uczestnictwa w życiu politycznym, aby powstrzymać kryzys instytucji przedstawicielskich; umocnić republikańską organizację państwa, czyli niezależność władz, ich wzajemną kontrolę oraz instytucje kontrolne; zwiększyć realną siłę polityczną państwa dzięki modernizacji jego instytucji i zapewnieniu im odpowiednich kadr i środków finansowych; prowadzić jednocześnie skuteczną politykę publiczną w takich kluczowych dziedzinach, jak podatki, spójność społeczna i bezpieczeństwo publiczne¹.

Co zrobić, aby przywrócić zaufanie obywateli do wartości demokratycznych w Europie i Ameryce Łacińskiej?

Należy podjąć środki zachęcające obywateli do aktywnego udziału w życiu politycznym w jakikolwiek sposób: partie polityczne, społeczeństwo obywatelskie, niekonwencjonalne formy uczestnictwa w polityce. Mechanizmy demokracji bezpośredniej, takie jak referenda, pozwalają obywatelom wypowiadać się bezpośrednio o polityce publicznej. Referenda powinny być stosowane w odpowiednich przypadkach, ponieważ chodzi o nadzwyczajną procedurę.

Innowacyjnym instrumentem jest „budżet uczestniczący”. Ten instrument został zastosowany po raz pierwszy w Porto Alegre (Brazylia) w 1989 r., a obecnie jest stosowany w ponad 15 000 gmin na wszystkich kontynentach. Internet może też w znacznym stopniu przyczynić się do odnowy sfery politycznej. Dzisiaj konieczna jest także modernizacja środków komunikacji, które dostarczają prawdziwych i różnych informacji; potrzebne są również przepisy prawne ograniczające monopole. Kolejnym instrumentem jest wdrażanie stałych mechanizmów kontroli i przejrzystości administracji publicznej w celu stworzenia stabilnego systemu rozliczalności, który podwyższy poziom zaufania obywateli.

System podatkowy stanowi główny element redystrybucji dochodów. W Ameryce Łacińskiej, gdzie ponad 1/3 ludności żyje poniżej granicy ubóstwa, podatki mają szczególne znaczenie. Od nich zależy możliwość spełnienia obietnic wyborczych, realizacja przez państwo jego celów. Niestety system podatkowy w Ameryce Łacińskiej jest nadal bardzo ograniczony. Konieczna jest skuteczna polityka podatkowa.

Jeśli chodzi o wymiar sprawiedliwości, to konieczne jest, zwłaszcza w Ameryce Łacińskiej, aby wszyscy mieli szybki dostęp do wymiaru sprawiedliwości i aby nie było bezkarności. W UE konieczne jest, aby obywatel lub grupa obywateli mieli możliwość zwrócenia się do Trybunału Sprawiedliwości UE, gdy wszystkie możliwości w zakresie postępowania administracyjnego lub przed Komisją Europejską zostały wyczerpane.

¹ „Nasza demokracja”, UNDP/OPA, 2010.

Obecnie demokracja nie może już dłużej być wyłącznie demokracją przedstawicielską (wyborczą). W XXI w. musi być demokracją uczestniczącą. Między nimi istnieją dwie możliwe formy: współistnienie i uzupełnianie się. W krajach zachodnich można zaobserwować głównie „współistnienie”, to znaczy, że rząd przedstawicielski na szczeblu krajowym współistnieje z demokracją uczestniczącą na szczeblu lokalnym. W Ameryce Łacińskiej można zaobserwować przypadki uzupełniania się (np. budżet uczestniczący), gdy rządy demokracji przedstawicielskiej akceptują przekazanie należących do nich uprawnień decyzyjnych na szczebel lokalny/regionalny (demokracja uczestnicząca). W tym kontekście demokracja jest nadal systemem z przyszłością. Jej podstawowa koncepcja się nie zmienia, ale formy jej zastosowania mogą być różne.